

EMINESCU

MAXIME. CUGETĂRI

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
ACAD. MIHAI CIMPOI

EDITURA **UNU**
Chișinău, 2025

Editura UNU

str. Ion Creangă 62/4, Chișinău MD-2064, Republica Moldova

Tel.: (+373) 6122342

Email: editura.unu@gmail.com

Web: editura1.md

Elaborat în cadrul Academiei de Științe a Moldovei și a Centrului Academic Internațional „Mihai Eminescu”

*Ediție apărută cu contribuția financiară a Ministerului Culturii
al Republicii Moldova în conformitate cu decizia
Comisiei de selecție pentru editarea cărții naționale.*

Eminescu. Maxime. Cugetări

Ediție îngrijită de acad. Mihai Cimpoi

Editor: Nicolae Guțanu

Lector: Marcela Barbu

Pregătirea textelor: Emilia Stajila

Prezentare grafică: Grig Teodor-Anghel

Prepress: Editura UNU

Tipar: „Blitz Poligraf” SRL

© Prezentare grafică: Editura UNU, 2025

Toate drepturile rezervate

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova**Eminescu, Mihai.**

Maxime. Cugetări / Eminescu ; ediție îngrijită de Mihai Cimpoi ; prezentare grafică: Grig Teodor-Anghel. – Chișinău : UNU (Fox Trading), 2025 („Blitz Poligraf”). – 224 p.

Bibliogr.: p. 217-218 (14 tit.). – Indice : p. 220-223. – Cu contribuția financiară a Ministerului Culturii al Republicii Moldova. – [600] ex.

ISBN 978-9975-179-41-6.

821.135.1-84

E 48

Imprintrul **Editura UNU** este proprietatea companiei Fox Trading SRL.

EMINESCU, GÂNDITORUL AFORISTIC

Gândirea lui Eminescu este esențialmente *aforistică*.

Eminescologii mai noi au stabilit – și faptul acesta s-a impus ca un adevăr axiomatic – că gândirea eminesciană este *gândire a Ființei*. S-a intrat astfel într-o nouă zonă gnoseologică, cea *ontologică*.

Pe o scară mai largă a exegezei s-a demonstrat sincronizarea sa cu gândirea modernă, fiind surprins în siajul lui Dante care a adus spiritul modernității în cultura românească și pus în relație cu „gândirea gödeliană ce preconizează transcoscologia” (precum stabilește Basarab Nicolescu în prefața la studiul original al lui Pompiliu Crăciunescu *Eminescu. Paradisul infernal și transcoscologia*) și cu cei care au abordat categoriile existențiale Viața, Moartea, Rațiunea, Vid, Nebunia, Durerea („cumplit Ahasfer”), Singurătatea.

Schopenhauer, unul din patternii poetului nostru, făcea o distincție între discursul pur teoretic, metafizic și cel eudemonic, de utilitate publică, de „călăuză a existenței fericite”, axat pe sfaturi deduse din experiența obișnuită. (E distincția dintre *Lumea ca voință și reprezentare* și *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*.)

Aforismele lui Eminescu țin de o *complexitate* care îmbină simbiotic, ca într-o *nucleosinteză* formată din factori externi și interni, reflecții filosofice, ceea ce el însuși denumeste „ecuațiuni morale în proverb”, însemnări de moment, fragmente de cugetare proprie sau străină (trecute prin „pământul proaspăt al propriului suflet”), expresii pareomiologice de sorginte populară sau celebre, transcrise în original, idei „primite” din afară sau gânduri venite din interior, cu caracter biografeomatic.

Într-un eseu al său, Marcel Proust aprecia înalt versurile de scurtă respirație ale lui Baudelaire, strofele ce par de o atroce și rea frumusețe și modul de a gândi filosofic al autorului *Florilor răului*, știința lui de a „distinge forma de materia care o umple” (Marcel Proust, *Eseuri*, București, 1981, p. 291).

Mutatis mutandis, putem spune că poemele eminesciene, inclusiv cele lungi, sunt structurate pe astfel de înlănțuiri nucle-

are de versuri ce conțin o „atroce și rea frumusețe” și o gândire filosofică concentrat-aforistică.

Lucian Blaga era de părere că „literatura aforistică e sarea gândirii” (*Din duhul eresului*) și că aforismul trebuie să aibă forma perfectă a unei bijuterii sau a unui verset biblic: „Când formulezi un aforism, trebuie să-l aduci în situația de a refuza orice adaos. Un aforism trebuie să fie ceva canonic, încheiat, ca Biblia” (*Discobolul*).

Mai aproape de noi, Roland Barthes consideră că maxima este „compromisă în ideea esențialistă despre natura umană, căci este legată de ideologia clasică (este cea mai arogantă (și deseori cea mai tâmpită) dintre formele de limbaj”.

În ciuda acestui statut compromis, Roland Barthes scrie maxime „ca să se liniștească” atunci când apare vreo problemă.

„Maxima este un fel de *frază-substantiv*, iar *a numi* înseamnă *a potoli*” (*Roland Barthes despre Roland Barthes* în vol. *Plăcerea textului*, Chișinău, 2006, p. 198).

Marin Bucur este cel care pune tranșant problema considerării valorii de opere sinestătătoare a aforismelor lui Mihai Eminescu în prefața la florilegiul *Cugetări*, publicat în colecția „Cugetări” a editurii Albatros (1979).

În prefață, relevă că „poetul cizelează maximele ca pe o marmură, ori le lasă ca pe o stâncă sfărâmată; le concepe de sine stătător, ori le prinde ca pe podoabele operei sale”: „Eminescu nu gândește *pentru* maxime, ci maximele se desprind din gândirea sa. Cugetările lui sunt pietre nu pentru un altar, ci pentru dimensiunile existenței” (*op. cit.*, p. XIV).

Maximele și cugetările sale au o naturalețe, un firesc al comunicării, o franchețe a dezvăluirii gândului, căci poetul nu „pozează” ca gânditor, ca oracol, și nu-și face o specialitate din ele.

În manuscrisul 2268, Eminescu notează, semnificativ, titlul *Maxime. Cugetări*, cercetătorul menționând că ele sunt risipite atât în manuscrise cât și în poeme, proză și publicistică, răspunzând spiritului tradiției cultivării genului, impus de moraliștii și – adăugăm noi, de marii romantici germani, contemporani ai lui Eminescu.

Maioreescu, spiritul rector al *Junimei*, scrie de asemenea maxime, traducând *Aforisme asupra înțelepciunii în viață* ale lui

Schopenhauer. Nicolae Iorga e printre cei care dau strălucire genului.

Maximele și cugetările eminesciene încep să fie publicate de Ion Scurtu în revista *Sămănătorul* (1902–1903), apoi în volumul *Scrieri politice și literare* (1905), de Ioan Slavici în *Tribuna* (1909); spațiu li se rezervă în ediția de *Opere complete* din 1914.

Oferindu-i *aforismului* un statut de gen aparte, Eminescu îi asigură și o *po(i)etică*, apropiată de rostirea originară, de Logos, de formele gnomice atestabile în clasicismul folcloric. El reprezintă un discurs esențializat, întemeiat pe transferul, observat de Ernst Bertram la Nietzsche, a cuvintelor spre melodie și viceversa, a melodiei spre cuvinte, în spiritul „unei doctrine mistice și oculte”.

Eforturi deosebite de a pune sub semnul unei *restitutio in integrum* a aforisticei eminesciene au făcut Petru Creția și Oxana Busuioceanu, care au dat în vileag o serie de texte inedite din manuscrisele poetului, publicându-le și comentându-le mai întâi în revista *Manuscriptum*.

Un compartiment special din volumul al XVII-lea, care încheie ediția întemeiată de Perpessicius *Aforisme. Cugetări. Fragmentarium* este consacrat bibliografiei unor volume tematice (culegerea amintită a lui Marin Bucur din colecția „Cogito”, *Dicționarul de maxime comentate* al lui Tudor Vianu și a unui număr de citate cu caracter aforistic după manuscrisele eminesciene publicate de D. Vatamaniuc, Gh. Bogdan-Duică, Gh. Bulgăr, Șerban Cioculescu, G. T. Kirileanu, C. Noica, Mariana Petrescu-Popa, Gherman Pinteș sau folosite de diferiți autori în studii, articole, eseuri, grupaje de cugetări și fragmente de texte publicistice ale poetului apărute în presa periodică și volume editoriale.

Aforismul eminescian este *liric* prin excelență, care se perchepe ușor, fiind întemeiat pe vraja și magia cuvintului (așa cum apare, precum stăbulea Blaga, în descântec), dar nu-i sunt străine și construcția sofisticată, fondată pe speculația metafizică, pe afirmația axiomatică sau euristică (în intenția de a exprima adevărul – concept-cheie al artei sale poetice), pe paradox, antifrază, surpriză (finală), asemenea poantei din epigramă, pe stilul retoric (virulent ironic sau însuflețit ditirambic).

Una din stratagemele po(i)eticii aforismului eminescian este adresarea către Celălalt, atragerea acestuia în dispută (obsesie nietzscheană), care determină caracterul său *dialogic*. Bunăoară, întrebările obsesive „crude”, pe care și le pune sau le pune „la soarte”, „pârghiei vremii”, poetului căruia îi dezvăluie cu fervoare cum e creată Lumea, lui Satan, sunt adresate și Cititorului, pe care îl vrea angajat interactiv în dispută.

Eminescu ne ajută să stabilim o *po(i)etică a aforismului*, rezultată în principal din *paradoxalizarea* (nietzscheană) și *antifrazarea* care răstoarnă sensul obișnuit în unul contrar, din generalizare, din *rezumarea* (rezumațiunea zice poetul) și concentrarea discursului într-o formulă-sinteză sau nucleosinteză.

Kantianul Eminescu, pornit să „vizeze esența” lucrurilor, adevărurile deductibile dintr-o situație sau cele externe, cultivă *un stil gnostic*, constând în frecvența maximelor (specificate de el însuși în *Fragmentarium*), pildelor, sentințelor, reflecțiilor, apoftegmelor sau proverbelor, sfaturilor morale materializate în formă de *Glossă*, de credo-uri, de arte poetice, de dialoguri socratice și apologuri.

Asistăm la o scoatere a scrierii din registrul descriptiv și la strămutarea lui în registrul expresiv (figurativ) prin ceea ce poetul, afectat de o continuă febră moralistă, consemnează la alții: jocul de cuvinte, armonia imitativă (din pildele lui Ispirescu (scrise în felul fabulelor lui Donici), hazul (plăcerea de a-i face de haz pe cei certați cu morala, cu logica), graiul popular (cu modificațiunile locale).

Gnomismul ontologizează rostirea poetică și publicistică eminesciană. Maximele și cugetările au un efect securizant, „potolind” ființa (în sensul barthesian amintit) și oferindu-i mijlocul căutat de a armoniza contrariile și de a transcende în chip faustic „cercul strâmt” al contingentului prin asimilarea înțelepciunii lumii și înțelepciunii omului român.

Eul eminescian, situat hyperionic în sfera *eide*-lor platoniciene, a noumen-ilor kantieni, a romanticelor principii absolute transcendente, recurge la o restrângere semiotică printr-o punctare cu pusee paremiologice, printr-o formă *paradixă* (precum zice el, referitor la Hegel), printr-o punere sub semnul unui

distinquendum stăruitor aplicat situațiilor, evenimentelor, oamenilor, dar și propriului eu.

Caută, obsesiv, „sâmburele moral”, creează „equațiuni morale”, adică tocmai maxime, trimite la norme, cutume, precepte, idealuri, valori, la „obiceiul pământului” și principii general-umane anume prin intermediul expresiilor aforistice din tezaurul înțelepciunii lumii și calei românești.

(Rosa del Conte a relevat stratificările complexe, în creația eminesciană, a diferitelor filoane ale gândirii: al substratului authton, al unor aspecte ale mitologiei antice grecești și orientale, al tradiției filosofico-mistice, al experiențelor asimilate din cultura europeană).

Aforismul eminescian apare cu funcție de reactiv semiotic, de agent structural, de element ludic în momentele-cheie de disociere între relatarea a ceea ce se întâmplă și între ceea ce ar trebui să se întâmple conform cursului organic și firesc al lucrurilor, între ceea ce se face în spiritul adevărului și ceea ce ocolește adevărul sau intră în sfera ridicolului, absurdului. Se mai face o distincție între adevărurile „numai logice” și adevărurile „morale”.

Aforismul, nefiind o podoabă decorativă, erupe din intransigența etică auctorială.

Atunci când se referă la deosebirea arătată de „Presă” „între un lucru aievea și făgăduințele ce le-au făcut liberalii este invocată zicala veche care spune de pe ce se cunoaște nebunul: „Bătrânii vorbesc ce a făcut, tinerii ce fac, nebunii ce au de gând să facă” (*Opere*, X). „Înfundarea” altei publicații „Românul” în sofisme, „față cu niște adevăruri limpezi ca lumina soarelui” e taxată cu sintagma ce semnifică deznodământul din teatrul antic: „Argumentațiunea trabuie să fie adevărată și evidentă prin sine însăși fără ajutorul zeilor de teatru (deorum ex machina) (Ibidem). Articolul [„Ieri s-a citit...”], care relatează despre discutarea/ revizuirea unui articol din Constituție în Camera Deputaților, se edifică pe o înlănțuire nucleică de expresii paremiologice: „Va să zică suntem la spartul târgului”, „negustorie grea ca fulgul pe apă”, „deosebirea unui fir de păr aruncat într-o cumpănă”, „Ecce homo Darwini, omul redus la ultima”, „Un proverb turcesc zice că, pentru cel ce înțelege, un

țânțar sună ca o trâmbiță, iar pentru cel ce nu înțelege tobele și surlele sunt în zadar”.

Po(i)etica aforistică e potențată de valorizarea subiectelor, moralelor din fabule, parabolelor biblice, snoavelor și vorbelor de duh populare, sfaturilor din cărțile de învățătură, pildelor filosofice.

Lucian Blaga definește memorabil aforismul, care „trăiește prin belșugul clar-obscur de gânduri pe care le implică, fără de a le exprima”. Poate constitui un început de sistem sau o observație întâmplătoare de natură mai mult sau mai puțin științifică.

Întocmai ca o poezie cu farmecul alungat de printre rânduri, un aforism rezistă și se recomandă mai mult prin ceea ce ascunde decât prin ceea ce spune în mod flagrant: „Aforismul e un salt intelectual în curba numai parțial vizibilă. Restul trebuie ghicit. Aforismul e linia scurtă a stelei căzătoare care după drumurile cosmice străbătute fără de a lumina, se aprinde în clipa când încetează de a fi. Din palpitanta dungă cerească, din incandescența de o clipă a stelei, ghicești anume obârșii întunecate, anume direcții problematice” (Lucian Blaga, *Opere*, vol. 2, Chișinău, 1995, p. 146).

Blaga mai adaugă că libertatea de a ghici și de a întregi drumuri, ce se pierd în adâncimi de lume, conține anume plăcerea incomparabilă a privitorului, că gândurile aforistice la Goethe sunt ceea ce „a lăsat posterității curioase de oracole”. Prin urmare, demonicul e legat organic de gândirea mitică a autorului lui *Faust*, manifestându-se ca o lucrare în întuneric, în „inconștient”, dar cu atât mai distrugător de zăgazuri. Demonicul lucrează asupra oamenilor cu o putere imanentă, transcendentă, împrumutând „ceva din privilegiile ireductibile ale fatalității” (*ibidem*, p. 177).

O notă particulară a aforisticii eminesciene este folosirea formulelor conceptuale din sfera logicii, în manuscrise apărând chiar specificarea „cugetări sintetice apriori”. E vorba de niște deducții scoase din planul logicului – să menționăm că poetul cunoștea bine cele trei logici: ale lui Aristotel, mereu citat, logica lui Hegel, cu care se angajează în dialog, adesea corectându-l, logica lui Kant, din a cărui *Rațiune a gândirii pure* a tradus – și îmbrăcate în haină metaforică.

Supportul metafizic al multor aforisme se găsește, astfel, în aplicarea principiului dialectic al *contradicției*, constând într-un complex de reprezentări ale succesiunilor, inspirate din logică: bunăoară din succesiunea de trepte în judecată, succesiunea de generații în istoria unui popor (a românilor), succesiunea lui Altul în dezvoltarea lui Ceva, succesiunea de stări în devenirea unui lucru sau fenomen, succesiunea de raporturi mutuale între ființă și neființă în logica lucrurilor, succesiunea de întrebări în procesul obținerii adevărului, succesiunea de aparențe sensibile și concepte raționale prin care spiritul ajunge la Idee.

Formulările aforistice se fac – în mod original – prin ecuații/ inecuații (poetul a fost obsedat de căutarea unei ecuațiuni universale), prin scheme grafice, silogisme, antinomii, teze/ antiteze, concepte luate din științele exacte (fizică, matematică) și scurte parabole. Exemplificăm printr-o pagină din manuscrisul 2275 B:

$$»x = \frac{x}{a} + \frac{x}{b} + \frac{x}{c} \cdot \frac{x}{d} \dots = \frac{x}{x} \text{ ecuația universală}$$

$$1 = \frac{99}{100} + \frac{1}{100}$$

Termenii sunt ca documentele de moșii în care se arată fiecare ce are în totalitate

$$x = \frac{x}{a} + \frac{x}{b} + \frac{x}{c} \dots = \frac{x}{x}$$

[urmează desene ce reprezintă cercul, elipsa, crucea, lira, arcul, cumpăna, cântarul și definiții ale exuațiunii]

Da și Nu

Da = *Ecuatiune* (Gleichung)

Nu = *Inecuatiune* (Ungleichung)

Antinomiile

Teză: *Mărimi concrete* (pozitive)

Antiteză: *Mărimi absolute* (Negativ = toate mărimile infinite sunt negative)

Când un om vrea să bată pe adversarul său, trebuie să afirme că el vrea ceea ce vrea adversarul său. Când un om batjocurește

pe altul, trebuie să înceapă prin a-l lăuda, dacă el este puternic. Pentru ca un grec să răstoarne pe un roman, trebuie să afirme că e mai *roman* decât *romanul*.

$$\frac{Ens}{Nonens} = 0$$

Ecuație: [Ilizibil]" (*Fragmentarium*, pag. 333-334; a se vedea și lucrarea noastră *Cercul cercurilor. Eseu despre filosofia lui Eminescu*).

Eminescu meditează, deducând adesea din tratate de filosofie, logică, metafizică pe care le-a cunoscut fie prin lectură directă, fie prin prelegerile profesorilor universitari, în perioada berlineză și vieneză, asupra unității universului, asupra asociațiunii de idei kantiene, asupra archaeoului ca om veșnic, ca „unul și același punctum saliens care apare în mii de oameni, dezbrăcat de timp și spațiu, întreg și nedespărțit”, asupra *puterii* ca motor al naturii și-a oamenilor, asupra Ideilor *typos* ale lui Plato, asupra libertății fără de care nu există progres, asupra muncii, concepută ca „materie a vieții de stat”, asupra statului ca fenomen natural, asupra păguboaselor forme fără fond, asupra ideii europene, românității și provinciilor românești, asupra valorilor și virtuților, parlamentarismului ca artă de a combate „ororile și surprinderile”.

După Blaga, lumea filosofului își găsește expresia fie sub modul unui „sistem”, fie sub modul unor gânduri „fragmentare” sau „aforistice”. Alegerea e determinată de înclinările spirituale cele mai genuine ale autorului, dar totodată de viziunea acestuia asupra lumii.

Aforismele lui Lao-Tse ne vorbesc despre tâlcul ascuns al lumii, despre faptul că golul e negativul din Cosmos; că viziunea lui Heraclit „e de intuiție în adâncime, simplă în esență, deși paradoxală, oricum făcută parcă anume să fie exprimată fragmentar, aforistic, gnostic: „Războiul este tatăl tuturor lucrurilor”; „Naturii îi place să se ascundă”, „Nu poți să te cufunzi de două ori în apele aceluiași fluviu” (Lucian Blaga, *Opere*, 8, *Trilogia cunoașterii*, București, 1993, p. 160).

Aforismele lui Novalis, Nietzsche și La Rochefoucauld există pentru sine, avându-și noima în sine, întruchipând o viziune fi-

losofico-metafizică, asupra existenței ca Tot. Lao-Tse se impune prin „taina” existenței, din care face un permanent dat *sine qua non* al sensului cosmic, „paradoxia lapidară, izbitoare plastică devenind mijlocul de expresie cel mai indicat al filosofiei sale”.

Un *Fragment* al lui Novalis, intitulat *Filosofie și logică patologică* (*Totul e demonstrabil = totul e antinomic*) prefigurează toată filosofia lui Hegel.

Novalis mai adaugă în același sens: „A nimici principiul contradicției este poate problema cea mai înaltă a Logicii superioare” (*Fragmentul* 89). Un alt fragment, 107, îl anunță pe Kierkegaard: „Numai printr-un salt ajungi de la general, de la arbitrar, la special, individual, determinat”.

În *Glossă*, dăm de un îndemn *Tu rămâi la toate rece*, care-i îndreptat către Sine, către Poet și, totodată, către Cititor. În alte poeme găsim adresări de felul „dragul meu” și „nu voi trăiți”, „nu simțiți”, „nu vedeți”, iar în articolele publicistice afirmațiile sub formă de dictoane, apoftegme, de expresii celebre au rol de sinteze menite să acapareze atenția celui care citește ziarul.

Călinescu, care credea că poezia inteligibilă a lui Eminescu, cu „mijloacele ei verbale” este „mai generatoare de extaz decât poezia de sentiment” întrevide în această creație de vârf a gândirii aforistice a poetului „o sublimă scamatorie de idei”, iar în „adunarea de la sfârșit a tuturor preceptelor și maximelor un sens superior formeii glossei”: „e socoteala totală a lumii, linia trasă dedesubt pentru această sumă” (*Opera lui Mihai Eminescu*, II, București, 2000, p. 325).

Foarte multe formulări aforistice se conțin în publicistica eminesciană, pe care Lovinescu o consideră „reacționară” în raport cu cea lirică, văzând-o marcată de un „misticism național”, „misticism țărănesc” și un „exces pamfletar”.

Ca și textele din *Fragmentarium*, ca și poezia, proza, încercările dramatice, ea se edifică pe un *discurs esențializat paramiologic*, format – nietzschean – din judecăți morale bazate pe adevăruri și din proiecții meta- sau sub-textuale, din ceea ce Barthes denumesc *super-cuvinte* ce ne trimit mereu dincolo de real, într-un Logos autonom, de natură mitopo(i)etică.

Aforismul poate fi, astfel, unul original, *eminescian*, sau adaptat, luat din sfera „ideilor primite”, prelucrat, adică *emi-*

nescianizat, „trecut prin pământul proaspăt al propriului suflet”, poate apărea în haina lui de împrumut, antică, medievală, romantică, sau în cea autohtonă de *proverb popular* (într-un articol despre „comedia de obște” a lui Oxenstierna dăm de un grupaj întreg de ziceri folclorice).

În contextul dialogului cu Celălalt el își trădează asemănarea cu sentințe ale moraliștilor francezi sau – iarăși în mod nietzschean – mai degrabă tinzând să fie un *frisson* de rușine transmis celor vizați.

Este conceput și ca un reazem etic, stimulat, încurajator, asigurat de certitudine identitară, de calitate de cetățean al unei patrii, al unei comunități cu rădăcini seculare. Consultând bibliografia aforismelor reproduse în presa periodică din perioade cruciale – precum a războiului sau a totalitarismului comunist – constatăm dominarea celor care privesc originea dacică și romanică, rolul culturii, civilizației, al artei și literaturii naționale, latinitatea, (originea latină a limbii și a poporului român). O astfel de tematică prioritară se atestă, bineînțeles, și în reproducerile făcute în diaspora și spațiul basarabean, unde au consonat cu lupta pentru limbă și identitate.

Adeseori, în reflecțiile făcute în culegeri și grupaje, aforismul e identificat cu comentariul publicistic asupra unor realități concrete, cu reflecția politică, sociologică, istoriografică, economică, culturală.

Acad. Mihai CIMPOI

NOTĂ LA EDIȚIA DE FAȚĂ

Prezentul florilegiu de aforisme ale lui Eminescu păstrează ca titlu o însemnare din manuscrisele sale *Maxime. Cugetări*, fiind, în mod firesc, „o alegere a timpului de față”, așa cum specifica el mobilul publicării în *Timpul* a traducerii *Descrierii Ciumei* de Thucydides. Este motivul pentru care am inserat texte despre Europa și ideea europeană, despre război și pace, despre valori și virtuți, despre români (inclusiv despre cei din provinciile românești) și românitate, despre drepturi și justiție, despre presă și învățământ, despre parlament și parlamentarism, care au obținut o indiscutabilă rezonanță actuală. Faptul e analog cu alegerea care se face din poemele sale în cazul unor volume antologice, academice și mai cu seamă tematice, făcute de editori sau de autori ce reprezintă diferite domenii.

Selecția a ținut cont de edițiile speciale, printre care se remarcă cea realizată de Marin Bucur și publicată la București și Chișinău, de grupajele incluse în corpusul de texte al ediției întemeiate de Perpessicius, în reviste, almanahuri, volume editate de Ion Scurtu, Ion Crețu, Ioan Slavici sau în publicațiile periodice și volume, apărute după 1989. Acestea din urmă au fost trecute în revistă în volumul al XVII-lea al ediției Perpessicius.

Ediția noastră nu corespunde criteriilor unei ediții critice care ar fi impus un alt spațiu tipografic și o perspectivă exegetică adâncită cu note și comentarii ample. Ne-am propus un obiectiv concret, constând în a oferi cititorului un corpus reprezentativ de *Maxime și cugetări*, culese din întreaga creație eminesciană (proză, poezie, dramaturgie, publicistică, dicționarul de rime, însemnări manuscrise).

Totuși, ne-am limitat la transcrierea textuală ca atare, considerând necesară prezența unui sumar aparat critic (bibliografie, indicarea surselor, tabel cronologic, indicarea textelor cu tematică înrudită).

Lipsa unei ediții *ne varietur* a operei eminesciene, publicarea unor articole fără titlu în *Timpul*, aplicarea de către editori a unor criterii diferite de transcriere a textelor și de clasificare tematică a lor a ridicat anumite dificultăți.

De aceea, am păstrat titlurile date în ediția Perpessicius (în majoritatea lor după primul rând în cazul celor publicate fără

titlu) și am aplicat ortografia actuală recomandată de Academia Română, respectând totuși anumite particularități stilistice și lexicale din textele originare, caracteristice lui Eminescu și cerute în unele cazuri și de necesitățile de versificare (ritm, rimă), dar și de jocurile de limbaj, de combinațiile eufonice, devenite o preocupare statornică și ilustrate mai cu seamă de *Dicționarul de rime*.

Specificarea surselor, sinuoasă, am făcut-o uneori cu păstrarea titlurilor date de editori.

Am păstrat sublinierile cu corp de litere cursive și aldine aparținând poetului. Omisiunile de text, cerute de transcrierea laconică, inerentă aforismului, au fost specificate cu semnul [...].

N-am fost preocupați de stabilirea paternității unor texte din însemnările manuscrise, reeșind din considerentul că ele consună cu părerile expuse în articolele publicistice sau că sunt preluate acolo chiar textual. Eminescu citează abundant expresii celebre, apoftegme, sentințe, proverbe populare românești și străine, pe acestea din urmă citându-le direct, traducându-le sau prelucrându-le. Traducerile care-i aparțin au fost specificate ca atare, celelalte fiind reproduse în versiunile editorilor și ale noastre.

Remarcăm, cu titlu de argument, că există un fond general de creație aforistică, cu subiecte migratoare, ca în fabule, din care s-a nutrit Eminescu, pe unele expresii personalizându-le, eminescianizându-le, dându-le veșmânt poetic. Dictonul *cunoaște-te pe tine însuși* (*nasce te ipsum*), bunăoară, folosit de mulți filosofi și scriitori și atribuit lui Socrate, apare, la Eminescu, în forma: *Menirea vieții tale e să te cunoști pe tine însuși*.

Am inclus în volumul de față și două maxime scrise de mână poetului care se păstrează la Casa Muzeu din Ipotești: „Cel mai mare bine pe care cei răi îl pot face e de a rămâne răi; numai persistența lor asigură victoria celor buni. Vai de veacul în care nici cei răi nu mai au caracter.”; „Adevărul aur? După aur aleargă toți, de adevăr fug toți”. Mulțumim pe această cale doamnei director Ala Sainenco care ni le-a pus la dispoziție la sugestia cercetătorului Valentin Coșoreanu.

Ediția a fost elaborată în cadrul Academiei de Științe a Moldovei și al Centrului Academic Internațional „Mihai Eminescu”.

M. C.

LISTA ABREVIERILOR

ed. – ediție

Fr. – limba franceză

Frag. – Fragmentarium

îngr. – îngrijire

Introd. – introducere

Mss. – Manuscris

n. n. – nota noastră (a îngrijitorului ediției)

op. cit. – opera citată

Op. pol. – Opere politice

P. – parte

trad. – traducere

vol. – volum

ABSENTISM

„Pretutindenea s-arată tendința spre centralizare, împrăștierea atracției locale; sporirea absentismului.”

Mss. 2264

ABSOLUT

„Într-adevăr, infinitul, absolutul e neînțeles de mintea noastră. Dar nu trebuie să uităm că nici nu le închipuim altfel, nu este puțința de a le exprima decât prin negațiuni. Prin urmare, ceea ce *nu* este inteligența noastră, ceea ce *nu* este mișcare, este ceea ce nu este materie, este absolutul, *este în sine încheiatul*, este ceea ce nu e nici moarte, nici nemurire, nici azi, nici mâini, nici etern, nici trecător, *este ceea ce este*.”

[„Infinitul”], Mss. 2275 B, Opere, XV.

„Orice idee despre absolut este negativă – *nefinitul* timpului (αλοφός), *nefinitul* spațiului, *nefinitul* cauzabilității. Cu toate acestea condiția oricărei pozițiuni sunt aceste trei serii de infinituri.”

[„Orice idee despre absolut este negativă...”],

Mss. 2258, Opere, XV.

ABSOLUTISM

„Absolutismul exercitat pe o scară infinită = despotism, puterea publică exercitată de frica infinită a demosului = despotism anarhic.”

[„Absolutismul...”], Mss. 2255, Opere, XV.

„Nu există fără îndoială o mai mare tiranie decât cea demagogică. Nu-i vorba, nici absolutismul unui singur om nu-i vreo poamă. Ș-aici te pomenești că un individ cu sistemul nervos compromis prin vicii și desfrânări se constituie în reprezentant absolut al statului și-i impune ca lege fel de fel de insanități care-i trec prin minte, fără a ținea seamă nici de deprinderile abituale ale oamenilor, nici de necesitățile aievea ale statului.”

[„Nu există fără îndoială...”], Opere, XIII.

ACTOR

„Actorul se posedă pe sine însuși – această posesiune dacă știe a se domina e artist.”

Mss. 2254

„O, teatru de păpușe... zvon de vorbe omenești,
Povestesc ca papagalii mii de glume și povești
Fără ca să le priceapă... După ele un actor
Stă de vorbă cu el însuși, spune zeci de mii de ori
Ce-a spus veacuri dupolaltă, ce va spune veacuri încă,
Pân' ce soarele s-o stinge în genunea cea adâncă.”

Scrisoarea IV, Opere, I.

„Un actor e dator să gândească nu numai ca autorul, dar adesea și în locul lui.”

*[„Joa trecută s-a reprezentat...”], Revista teatrală,
Opere, IX.*

„Dacă repertoriul e sufletul unui teatru, actorul este corpul lui, materia în care se întrupează repertoriul.”

Repertoriul nostru național, Opere, IX.

„Sunt două categorii de actori: unul care primește condițiuni și altul care impune condițiuni directe.”

[„Când am aflat...”], Opere, IX.

ADAPTABILITATE

„Puterea vitală produsă prin ardere mișcă – ca un râu morile pe lângă care trece – mai multe mașini intercalate a căror *coadaptare* – produsă de roată în roată constituie organismul omenesc. Chestiunea e care e aici mașina cea mai dezvoltată, mașina de muncă (Arbetsmasmaschine). Este musculatura. Atunci puterea vitală va mișca musculatura spre un anumit scop: pradă, război, muncă grea și celelalte mașini coadaptate nu sunt decât moderate și transmițătoare de mișcare.

Este mașina de muncă creerul, atunci musculatura și celelalte mașini coadaptate nu sunt decât mijlocitori și moderatori ai mișcării creerului.

Prisosuri enorme de putere produsă viciază mașinăria. Capetele mari sunt copilăroase și nepractice.

[*Cele trei mașini ale societății*], Mss. 2275 B,
Opere, XV.

„Adaptabilitatea e un mediu nesănătos, nedemn, nu înseamnă superioritate organică.

Stejarul nu crește pretutindenea, buruienile în tot locul. Aceasta nu va să zică că ele au o putere intrinsecă mai mare de-a exista și de-a domni. Dacă într-un mediu stricat viclenii și poltronii înfloresc nu e dovadă că au o putere intrinsecă superioară celor inteligenți și de caracter, ci numai că mediul e favorabil pentru decrepitudine morală, nefavorabil pentru sănătate.”

Teoria păturii superpuse, *Opere*, XII.

„Ce este coadoptația? Mediul considerat ca parte din mine. Identificarea persoanei cu mediul.”

Mss. 2275 B

„În contra scepticismului ce ar rezulta din teoria luptei pentru existență se îndreaptă aserțiunea că la urmă victoria e a superiorității. Nu superioritatea organică învinge, ci adaptabilitatea c-un mediu dat de timp istoricește, dat de spațiu, geograficește.”

[*„Căutând a explica...”*].

„Stejarul nu crește pretutindenea; buruienile, în tot locul.”

Teoria păturii superpuse, *Opere*, XII.

„Adaptabilitatea c-un mediu nesănătos, nedemn, nu înseamnă superioritate organică.”

Teoria păturii superpuse, *Opere*, XII.

ADEVĂR

„Adevărul?

Nu simțiți voi că a-l ști nu e puțină.

Ce e el? Este acea laxă și ironică sentință

Care azi [e] adevărată spre a fi mâne de râs

[...]

Nici adevărul cel mai simplu ce a-l ști nu-i cu putință
Vecinic voi nu-l veți cuprinde”

[„Adevărul”], Mss. 2290, *Opere*, XV.

„Caracterul distinctiv al adevărului e sinceritatea, ca și cel al tăriei fizice; deci se vede că amândouă au același izvor antropologic: tinerețea rasei, vigoarea ei neatinsă de corupție, fecioria ei.”

[„Teoria noastră”...], *Opere*, IV.

„Adevărul este în inimă, creierul nu e decât lacheul inimii”

„Adevărul”, Mss. 2275 B, *Opere*, XV.

„A visa că adevărul sau alt lucru de prisos
E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr,
Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.”

Scrisoarea V, Opere, I.

„Adevărul este negativ. Reacțiunea este singurul control al realității, fără simțirea ei n-am fi niciodată-n stare de-a distinge viziune de realitate...”

[„Adevărul este negativ”], Mss. 2286, *Opere*, XV.

„Tot ce este are o rațiune de a fi”

Mss. 2267, *Opere*, XV.

„Adevărul nu rezultă din deduceri logice decât numai în matematică”

*Revistă jurnalistică, [Înainte de câteva zile...],
Opere*, IX.

„Adevăr. Orice definițiune ți-aș da trece ca nourii nestabilitatea ideii.”

Mss. 2259

„Ce este adevărul? Să fie nebunul, vrăjitorul, omorătorul ieri în lumina zburândului de azi.”

Mss. 2254

„O, adevăr sublim – o, tinichea și paie!
 O, poezie mândră – o, buiguit nerod!
 Istorie spirată – minciună și bătaie,
 Amor ceresc și dulce – a mocoșilor plod.
 O, om, oglind-a lumii cu capul șui și sec...”

O, adevăr sublim..., Opere, IV.

„Un adevăr rămâne un adevăr, chiar atunci când legătura lui
 cu alte șiruri de adevăruri nu a descoperit-o cineva.”

*[„...Un adevăr rămâne un adevăr”], Mss. 2267,
 Opere, XV.*

„Martirul, eroul și înțeleptul sunt numai trei forme ale uneia
 și aceleiași substanțe: adevărul. Pentru câteși trei există un sacri-
 ficiu pentru un lucru, care nu sunt ei înșiși și care se răsfrânge
 asupra semenilor lor.”

Mss. 2275 B

„Nu cumva adevărul dedus logic are ceva cu linia dreaptă a
 legii inerției, [iar] deviația sofistica cu linia centrifugală?”

Mss. 2267, Articole politice, Fragmentarium.

„Trei soiuri de adevăr:

Infinit – progreseunea ca atare

Finit – constanta raporturilor între constante

Mișcare – raport constant între finit și infinit

religie = adevăr organic

știință = adevăr elementar

phenomenon = adevăr organic

noumenon = adevăr elementar”

*[„Trei soiuri de adevăruri...”], Mss. 2263,
 Opere, XV.*

„Unde interesul dictează, acolo nu există adevăr: *stat pro
 ratione voluntas*. voința i se substituie argumentului și cu ape-
 titurile nu se discută.”

[„Are haz „Românul”...], Opere, XII.

„Dară nimeni nu m-a face
Să mă iau dup-a lui flaut;
E menirea-mi: adevărul
Numa-n inima-mi să-l caut.”

De vorbiți, mă fac că n-aud..., Opere, IV-V.

„Iar adevărul, ca și păcatul mumii Eve,
De față-i pretutindeni și pururea aeve.”

Ca o făclie..., Opere, IV.

„Sucul înviator al gândirii e patima. E vorba numai ca aceeaș-
tă patimă să aibă un obiect nobil desigur că cel mai nobil e
adevărul.”

Cugetări, Mss. 2259, Opere, XV.

„Adevărurile abstracte sunt indigestibile pentru inteligența
poporului, precum carbon, azot, hidrogen și oxigen pur sunt
indigeste pentru stomach ca alimente. Ele nu produc căldura
necesară, tot astfel cum abstracțiunile nu produc căldura sufle-
tească necesară, organul moral nu le poate asimila.

Mss. 2267, Articole politice, Fragmentarium.

„Care-i adevărul? Cel văzut clar de un gânsac – sau cel abia
întrevăzut ca printr-o negură de Kant? Într-adevăr iată un lucru
ciudat [...].

Noi presupunem că filosoful e mai cu minte decât un gânsac,
ba că în *problemele* aceluia e mai mult adevăr decât în *siguran-
țele* acestuia.

Un semn că pentru o minte mare totu-i *problem*: iar pentru
75 de dramuri de creier totu-i *sigur*.”

Mss. 2269

„Adevărul doare; nimic nu doare ca adevărul.”

*[„Adevărul doare; nimic nu doare ca adevărul...”],
Opere, XI.*

„Ce-i adevărat rămâne adevărat și ce-i drept rămâne drept fără deosebire. Sau poate răsuna prost un clopot fiindcă îl trage un ticălos?”

[„Ce-i adevărat rămâne adevărat...”], *Mss.* 2270,
Opere, XV.

„Adevărul aur? După aur aleargă toți, de adevăr fug toți”

Convorbiri literare, nr. 1, 1880.

ADMINISTRAȚIE/ ADMINISTRAȚIUNE

„Precum rolul meseriașului e de a produce obiecte de utilitate, tot astfel rolul administrației e o lucrare concretă de valoare, ca oricare alta. Administrația înlătură, prin puterea pe care i-o dă autoritatea statului, piedicile care se opun dezvoltării economice și intelectuale a unei țări.”

Opere, XII.

„Administrațiunea este statul *activ*. Când el voiește, face legi; când e activ, administrează.”

Mss. 2257

„*Fapta*, acțiunea, statul ca *activ* e administrațiunea. Ființa administrațiunii, principiul, rațiunea ei, e ca ea să fie *statul ca activ*: întrucât statul lucrează ceva, el *administrează*.”

Mss. 2257

„Terenul prim al administrațiunii este așadar reprezentarea autonomiei statului față cu celelalte. [...] A doua parte mare a administrațiunii este: rezelul, ori mai bine zis *armata*, *miliția*. Obiectul acestei părți sunt pericolele, ce se pot naște pentru stat prin puterea fizică externă sau internă.”

Mss. 2257

AMICIȚIE

„Amiciția se-ntemeiază pe stimă, prin urmare pe calități ale sufletului. Amorul, pe calități ale corpului. Pentru o persoană

cu sufletul frumos putem avea multă amiciție – amor nu. Sărutarea pe care regina Margareta de Scoția a dat-o învățatului însă urâtului Alain Chartier a fost numai o grimasă.”

Cugetări, Mss. 2258, Opere, XV.

AMOR

„N-ai crede cât de șiret e amorul, cu toată nesocotința ce i se impută; cunoaște foloasele lui ca un vameș sau ca un ovreu – arată-i de departe prospectul și plănuiește-n infinit.”

Cugetări, Opere, XV.

„Un amor adormit nu-și dovedește tăria cu mai multă vehemență decât când despărțirea sau un asemenea eveniment îl amenință cu moarte.”

Cugetări, Opere, XV.

„Amorul nu alege, ci culege. El e cu totul elementar ca și setea sau foamea.”

Cugetări, Opere, XV.

„Viața mea
E o stea
Făr' amor se stinge ea.”

Dicționar de rime.

„Un amor care se sfârșește cu amiciție nu a fost amor.”

„Ce cumplit este amorul, deși dulce apărut
Un tiran, care nu varsă decât sânge inocent.”

*Epigramatice II, Trad. dintr-un autor necunoscut,
Opere, IV.*

ANTICHITATE

„Spiritul antichității este regulatorul statornic al inteligenței și al caracterului și izvorul simțului istoric... Cultura clasică are calitatea determinantă de-a crește, ea este în esență educativă, și iată ceea ce-au lipsit școalelor noastre pân-acuma și le va lipsi încă mult timp înainte.”

*[„După ce solicitudinile guvernanților...”],
Opere, XI.*

ANTITEZĂ/ TEZĂ

„Orice teză și antiteză la figuri și comparații – un vierme-n mare ce iubește-o stea – nu cuprinde o ecuațiune?”

Fragmentarium, Mss. 2267, Opere, XV.

APTITUDINE

„În cursul forței musculare o mașină intercalată – aptitudinea. Orice aptitudine constă și se compară.”

*[„Aptitudinea ca prisos puterii de producțiune”],
Mss. 2275 B3, Opere, XV.*

„Trebuie să facă din bucata de fier sfredel, din puterea de muncă aptitudine.”

*[„Aptitudinea ca prisos puterii de producțiune”],
Mss. 2267. 4, Opere, XV.*

ARGUMENT

„Luând numai o parte din ceea ce s-a zis începutul și sfârșitul și omițând lănțuirile intermediare, cel mai bun argument se poate face ridicol.”

Mss. 2264

„Argumentele ad hominem nu probează niciodată nimic.”

[„Ciudată e pretențiunea...”], Opere, X.

„Într-un car de oale nu se dă cu argumente metafizice.”

Opere politice, II.

ARMONIE

„Deosebirea duce la armonie.”

Mss. 2264

„E necesar nu numai ca viața să se dezvolte în toată bogata sa varietate ci ca să se dezvolte armonic spre folos, frumusețe și bine.”

Mss. 2264

„Toate sunt o ecuațiune.
Orice moment în viața universului e ecuațiunea momentului următor.

Orice moment prezent e ecuațiunea momentului trecut.”

Mss. 2267

„Cercetând popoarele și organizațiunile primitive suntem uimiți de armonia înăscută care domnește acolo; este așadar evident că interesele și vederile cele mai divergente sunt armonizabile și că arta omului de stat e de-a descoperi mijlocul pentru a le pune în armonie.”

Revoluția și revoluționarii, Opere, XI.

ARTE

„Arta: un act de volițiune suprimat, trecut prin sita inteligenței, prin precepte de gust și de echilibru – tradus în opere de artă.”

[„Arta: un act de volițiune...”], *Mss. 2275 B, Opere, XV.*

„Artele și literatura frumoasă trebuie să fie oglinzi de aur ale realității în care se mișcă poporul, o coardă nouă, originală, proprie pe bina cea mare a lumii.”

Echilibru, Opere, IX.

„Arta nu se poate degrada până la mijloc, ea și-e însăși scop. Scopul artei e arta, frumosul.

Articole politice. Fragmentarium, Opere, I.

„Beethoven compusese opera *Fidelio* după ce uitase de mult natura voci omenești... el scrie muzica pentru voci cum crede el c-ar trebui să fie și te trezești față c-o operă, care ți se pare că fuge dinaintea ochilor, c-ai privi-o cu binoclul întors.”

Archaeus. Cugetări imposibile, Opere, VII.

„Artele și științele sunt copile ale luxului, dar sunt o compensațiune.”

[„Nu avem din nefericire un serviciu statistic...”], *Opere, XI.*

BĂTRÂNEȚE

„Văzut-am din carte-mi că viața bătrână
Curând se sfârșește – ș-asupra-ăstui gând
Uitat-am eu lumea – durere străină...”

Feciorul de împărat fără de stea, Opere, IV.

„Ce e bătrânețea ori etatea? Etatea înseamnă că știm, că ceea
ce suntem, în momentul de față o suntem prin timp.”

Mss. 2257

„Bătrânețea este o moarte înceată.”

Cezara, Opere, VII.

„Nu întreba pe cel bătrân de zile,
Căci capu-i slab la dânsu, gândurile-s opile.”

Mira, Opere, VIII.

BINE

„Pentru a-și închipui cineva metaforic lumea ar putea să iee o
bucată de lut – etern aceeași, care prin urmare, nu cunoaște timp
– și să-i dea cele mai felurite forme, pe când una când alta, când
așa, când așa. Lutul rămâne – în orice caz același. Dacă-acuma
însă iau că acest lut este răul, nedreptul pozitiv, se înțelege că
tot binele și toată dreptatea va consta numai în forme și nu în
cuprinsul lor, adică în relațiunea uneia față de alta.”

Mss. 2285

„Bine și rău nu există dacă nu există obiectul pe care ele să-l
respecte sau atace: interesul individual.”

Idealele omenirii, Mss. 2285, Opere, XV.

„Această prețuire severă a consecuențelor în bine și rău, în
pierderi și în câștig, în avantaje și inconveniențe a lucrurilor, a
operațiunilor, a îndreptărilor noastre la tot soiul a dat eco-
nomiei caracterul de știință.”

Producțiune, Mss. 2270.

„A răsturna susul în jos e tot așa de nedrept ca și a pune josul în sus, decât e legitimă nedreptatea trecutului, repetând-o – numai în direcțiunea opusă. Pentru că direcțiunea opusă unui rău poate să fie pre bine, iar unu rău, cum că o corabie ce se ferește de Scylla luând direcțiunea opusă se-neacă-n Carybde. Care e binele’ se-nțelege de sine că nici una nici în alte ci *între* ele amândouă mergând, scapă de ele amândouă.”

Mss. 2257

„E o axiomă a istoriei, că tot ce e bine e un rezultat al cugetării generale și tot ce e rău e produsul celei individuale.”

*(Scrisoare) Domnului Dumitru Brătianu,
Opere, IX.*

„Ai milă
De unul și cu mâna în care i-ai pus pâine
Mâni va ridica piatra, ca el întâi s-arunce
În tine. Dă-i unuia onoare și mărire,
Și va fi cel din urmă spre-a se uita la tine
De-i fi căzut. – Ce plan adânc-șiret!
Cum în sămânța dulce a răului s-a pus
Puterea de viață!”

Andrei Mureșanu, Opere, V.

BOGĂȚIE

„Pietre scumpe, marmură, fildeș, icoane și statui, bani, veșminte vopsite-n getulica purpură – mulți ce nu le au! Iar unii nici grijă nu duc să le aibă.”

*Pentru tălmăcirea aforismelor lui Schopenhauer,
Horațiu, Opere, IV.*

„Una din cele mai uriașe puteri ale istoriei este viața averilor. [...] Prima formă a posesiunii e cea de pământ. Consecința ei e nașterea a două clase, lupta dintre acestea, domnia celei întâi, sclavia celei a doua. Problema cea mare a istoriei e de a rezolva această enigmă prin un fel de posesiune, care să aibă facultatea de a se înmulți. Acest proces e istoria libertății întrucât aceasta se bazează pe posesiune.”

Mss. 2257

„Pericolul unei constituțiuni constă într-o împărțeală perversă a averilor. Ceea ce numim noi în genere chestiuni constituționale nu sunt în esență decât chestiuni de posesiune. Numai dacă concepem astfel starea de lucruri vom putea pricepe pe Plato și Aristotele.”

Mss. 2257

– Prin ce vin oamenii la domnire?
 – Ei vin la domnire prin mai multe lucruri. Mai întâi prin naștere. [...] A doua prin bogăție [...].
 – Dă bogăția dreptului ori facultatea de-a domni?
 – Nu. Căci el această bogăție ori o moștenește, ori o câștigă. [...] Bogăția e așadar indiferentă față cu capacitatea de-a guverna un stat.

Dialog între Socrate și Alcibiade.

Mss. 2257

„Cum bogăția e totul și omul e nimic?”

Mss. 2264

„Ce respect trebuie să avem așa dar înaintea bogăției spirituale a lui Michelangelo, de însemnate sunt deja cele ce ei au dat la lumină, care nu reprezintă decât necomplet totalitatea spirituală a acelor oameni.”

Mss. 2290

BUNĂ-CREDINȚĂ/ REA-CREDINȚĂ

„Toate aceste insinuațiuni de leznațiune și de înaltă trădare, făcute pentru a ponegri pe protivnicii politici, ar fi absurde dacă... n-ar răsări dintr-un izvor și mai rău, din rea-credință.”

[„«Românul» își face obiceiul...”], *Opere, X.*

„Credința zugrăvește icoanele-n biserici -
 Și-n sufletu-mi pusese poveștile-i feerici,
 Dar de-ale vieții valuri, de al furtunii pas
 Abia conture triste și umbre-au mai rămas.”

Melancolie, Opere, I.

B

„Credința în viață după moarte a celor vechi i-a făcut să-i despăgubească pe cei [ce] muncesc viața lor prin o răsplătire după moarte și prin desprețuire a averilor, în fine prin reducerea fericirii la un *bun subiectiv*, constând din disprețul averilor și din supraprețuirea situației umile și a cugetării filozofice.”

Mss. 2285

„Inteligența e putința – buna credință e voința de-a vedea și reproduce obiectiv cele ce există și se întâmplă.”

Mss. 2291